

Ekrem Čaušević, *Gramatika suvremenoga turskog jezika*, Hrvatska Sveučilišna Naklada, Zagreb 1996, 553 s.

Türkçenin yeni bir dilbilgisinin basılmış olması Türk diliyle ilgilenen herkes için sevindirici bir olaydır. Üstelik de dilbilgisinin bir takım yenilikler getirmesi sadece Türkoloji alanında çalışanları değil aynı zamanda tüm dilbilimcileri yakından ilgilendirmektedir. Prof. Dr. Ekrem Čaušević /Çavuşević/ tarafından bilim dünyasına kazandırılan *Çağdaş Türk Dilinin Dilbilgisi* adlı kitap konusunda başarılı bir eserdir.

Daha önce yayımladığı çalışmalarda Türk dilinin meselelerine bilimsel yaklaşımıyla tanınan Čaušević, bu bilimsel tavrını elimizdeki dilbilgisi kitabında da ortaya koymuştur.

Hemen belirtelim ki Čaušević'in kitabında dilbilgisel kategoriler çağdaş dilbilimi açısından değerlendirilmektedir. Bunun neticesinde, daha önceki benzer çalışmalara göre yeni bir anlatım yönteminin uygulanmasını, Türkçenin bazı meselelerine orijinal çözümlerin getirilmesini sağlamaktadır. Bu özellikler ise Čaušević'in eserine Türkoloji dalında orijinal bir eser olma niteliğini kazandırmıştır.

Bugüne kadar yayımlanan Türkçe dilbilgisi kitaplarında sesbilgisi, yapıbilgisi ile sözdizimi başlıkları altında işlenen dilbilgisel kategorileri Čaušević "Fonetik ve Fonoloji", "Sentaks Unsurlarıyla Morfoloji" ve "Sentaks (Cümle)" başlıkları altında işlemektedir.

"Fonetik ve Fonoloji" bahsine girmeden önce yazar, Türkiye Türkçesi ile ilgili bilgilerle, Türkiye Türkçesinin öbür Türk dilleri arasındaki yeri, Türk halkları ve toplulukları hakkında bilgiler vermektedir (IX-XIII). Kitabın ilk sayfalarında (1-3) Türk alfabesi ve yazım özelliklerinden bahsetmektedir.

"Fonetik ve Fonoloji" bölümü (s. 5-53) şu alt bölümlere ayrılmaktadır: Ünlüler (7-14), Ünsüzler (15-33), Hece ve Hecenin yapısı (34-36), Ünsüzlerde ikizleşme (37-38), Ünlü çatışması (39-40), İkiz ünlü (40), İç ses düşmesi (41-42), Kaynaşma (42-43), Son ses düşmesi (43), Vurgu (43-52), İntonasyon (52-53), Kavşak (53).

"Fonetik ve Fonoloji" bölümünün başında Türkçenin ünlülerini anlatan yazar ilk önce sekiz ünlünün teşekkülü sırasında dil ve dudakların aldığı duruma göre sınıflandırılması ile ünlülerin özelliklerinden bahsetmektedir.

Uzun ünlülerin sayısının ise üç olduğunu, Arapça ile Farsçadan alınmış sözcüklerde bulduklarını söyledikten sonra yazar “ayın” ve “hemze” ünsüzlerinin (*itibar, memur*) veya hece düşmesinin (*eczane*) sebep olduğu uzunluklardan bahsederek bu uzunlukları “ikincil” (“sekundarni”) olarak adlandırmaktadır. Böylece aslı olan veya aslı olmayan ünlü uzunluklarına bir açıklık getirilmektedir. Bundan sonra yazar ünlülerin söz içindeki durumlarını ve devamında söz içindeki durumlarından kaynaklanan ünlü uzunluğu konusunu açıklamaktadır (*dağ - telaffuzda dâ*).

Türkçenin ünsüzleri bahsinde ünsüzler tek tek nitelendirilmekte ve üzerlerinde geniş biçimde durulmaktadır. Bu konu çerçevesinde ayrıca Arapçanın ünsüzleri olan “ayın” ile “hemze”in Türkçedeki biçimlerine değinmektedir. Ünsüzlerdeki damaksıllaşma ve ötümlüleşme konusu açıklandıktan sonra, biçimbilimsel sesbilim (morfo-fonoloji) düzeyinde damaksıllaşma/ artdamaksıllaşma (*tatbik+i değil tatbik+i; hâl+da değil hâl+de*) ve ötümlüleşme (*ağaç+i değil ağac+i*) konuları ayrı birer konu hâlinde ele alınmaktadır.

Türkçenin en önemli özelliklerinden olan ünlü uyumu konusunda yazar bu kurala aykırı olan dokuz çeşit örnek tespit etmektedir. Ardından yabancı kökenli sözcüklerin ünlü uyumu bakımından durumu (ilerileyici: *mümkün > mümkün, tesbit > tespit* ve gerileyici: *seray > saray, idhal > ithal* gibi benzeşmeler); biçimbilimsel sesbilim (morfo-fonoloji) düzeyinde (kök+ek) ünlü uyumu, ilerleyici ünsüz benzeşmesi ve bu kuralın istisnaları (*-ti, -siz, -se/-sa, -sin* ekleri) ayrı birer konu olarak anlatılmaktadır.

“Hece ve Hece Yapısı” alt başlığı altında yazar Türkçe sözcüklerdeki hece tanımını yaptıktan sonra yabancı dillerden alınmış sözcüklerin hece yapısı, ünlülerin ön türemesi (*i-statistik*) ve iç türemesi (*ak-ı-l*) üzerinde durmaktadır.

Ünsüzlerde ikizleşme ve ünlü çatışması ilk önce Türkçe sözcüklerde (*yassı, kurbağa*), ardından da yabancı dillerden alınmış sözcüklerde (*madde* fakat *hammal* değil *hamal; maaş*) sözvarlığı ve biçimbilimsel sesbilim (morfo-fonoloji) düzeyinde olmak üzere ayrı ayrı ele alınmaktadır. Yeni bir alt başlık altında ünlü çatışmasının giderilmesi (*oku-y-an*) açıklanmaktadır. İç ses düşmesi özelliği ünlülerde (*burun > burnu*) ve ünsüzlerde (*büyük-cek > büyücek*) örneklerle açıklanmaktadır.

“Vurgu” başlığı altında yazar genel kuralı tanıttıktan sonra bu kurala aykırı olan sekiz tip özellik tespit etmektedir. Bunun ardından vurgunun son heceden ön hecelere alındığı sözcüklerle, yabancı dillerden alınan sözcükler

ve coğrafi terimlerdeki vurguyu anlatmaktadır. Daha sonra ek alan kelimelerin vurgusu ve eylemlerin vurgusunu anlatan yazar, biçim ve anlam düzeylerinde vurgunun rolünü açıklamaktadır. Burada eşsesli ve farklı vurgu taşıyan sözcük ve sözcük biçimlerinden oluşturulmuş bir liste vermektedir. Vurgu konusunun sonunda birleşik sözcükler, sözcük grupları ve cümle vurgusu ele alınmakta, vurgunun sözcük grubu veya cümle içinde yer değiş-tirmesinin ifadeye farklı anlamlar kazandırdığı belirtilmektedir.

Şunu da hatırlatalım ki ilgili bölümlerde Türkçe fonemlerin çeşitli bakımlardan sınıflandırılışı listelerle desteklenmiştir.

Kitabın en hacimli bölümü olan “Sentaks Unsurlarıyla Morfoloji” (s. 55-448) kısmında Čaušević, daha önceki Türkçe dilbilgisi kitaplarından farklı olarak, biçimsel özellikleri sözdizimi kuralları ışığında ele almaktadır. Bu bölümün ilk sayfalarında yazar, biçimbilgisinin dil içindeki yerine, biçim ve sözdizimi arasındaki bağlantılarına temas etmektedir. Bundan hareket ederek biçimsel özelliklerin ancak sözdizimi açısından bakıldığı zaman doğru kavranabildiğini, dolayısıyla biçimbilgisi bölümünde ilgili söz dizimi özelliklerinin de göz önüne alınmasının şart olduğunu vurgulamaktadır. Yöntem bakımından yeni bir uygulama olan bu görüş kanaatimizce doğru tercihtir.

Kelime çeşitlerinin ele alındığı biçimbilgisi bölümünde yazar ilk önce Türk dilinin biçimsel özelliklerini, sözcük kökü ile tabanı, ekler ve Türkçenin eklemeli bir dil oluşu hakkında kısa bilgiler vermektedir.

Kelime çeşitleri şu başlıklar altında ele alınmaktadır: Ad (s. 59-126), Sıfat (s. 126-143), Adıl (s. 143-171), Sayı (s. 171-187), Eylem (s.187-399), Belirteç (s.390-406), “Postpozisyon” (*kadar, gibi, ile, için, üzere, dek/değın, doğru, karşı, göre, önce, sonra, beri, dolayı/ötürü, başka, yana*) ve “Kvazipostpozisyon” (*iç, dış, alt, üst/üzere, ön, yan, ara, arka/art, dip, orta, karşı, baş, yanibaş, öte, beri...*) (s.406-421), Bağlayıcı (s.421-424), Edat (*e/a, işte, hatta, bile, tâ, bari...*) ve modal sözcükler (*evet, hayır, yok, değil, hiç, sanki, acaba...*) (s.424-430), Ünlem (s.430-435), Yansıma sözcükler ve ifadeler (s.435-436). Bölümün sonunda (s.436-448) sözcük türemesi konusu yer almaktadır.

Bu sözcük çeşitlerini yazar iki büyük grupta toplamaktadır: 1. Anlam taşıyan ve tümce içinde bağımsız olan sözcükler (ad, sıfat, sayı, adıl, eylem, belirteç), 2. Anlam taşımayan ve cümlenin öbür öğeleriyle bağımlı olan sözcükler (“postpozisyon”, bağlayıcı, ilgeç, ünlem). Ses yansımaları kelime melerin bu iki grup dışında kaldığını söyleyen yazar *horultu* veya *fısıldamak*

gibi sözcüklerin kökte ses yansımaları ancak dil içinde anlam kazandıkları, dolayısıyla ilgili sözcük türüne (ad, eylem) ait olduklarını hatırlatmayı da unutmamaktadır.

Adlar konusuna cins kategorisiyle başlayan yazar Türkçede cinsin sözvarlığı-anlam unsurlarıyla (*tavuk - horoz; kız çocuk*) ifade edilmesini bir alt başlıkta anlatmakta, ardından yabancı sözcüklerin cins kategorisine kısaca değinmektedir (*müdür - müdüre*).

Sayı kategorisi bahsinde Čaušević ek almayan adların (*Bu ormanda ayı var mı?*) ve ikilemelerin (*ev ev dolaşmak, çarşı pazar dolaşmak*) çokluk ifade etmesi, ardından da çokluğun biçimbilimsel unsurla (*-ler/-lar* ekiyle) ifade edilmesi konularını ele almaktadır. Burada yazar çokluk ekinin anlamlarını sekiz maddede açıklamaktadır. Ardından, çokluk eki alan adın önünde sayının bulunduğu örneklerle (*Üç silâhşörler*) değinmektedir. Birer kısa bahis hâlinde yazar özel öbeklerdeki çokluk ekinin kullanımını (*İyi günler, İyi şanslar*), Arapça ve Farsçadan alınmış sözcüklerin sayı kategorisine de değinmektedir.

“Çağdaş Türkçede eski çokluk eklerinin kalıntıları” adlı alt başlıkta Čaušević iki biçimbirimin açıklamasını yapmaktadır: 1. Eski dilde çoğul/ikil (dual) ifade etmiş olan *-z* morfemi, (bugünkü Türkçede *bi+z, si+z, hastasınız, gel-in+iz, -mi+z, -ni+z, göz, diz, omuz* dil unsurlarında varlığını sürdürmektedir). 2. *Oku-du+k, ayak, bıyık, bilek* gibi unsurlarda gördüğümüz *-k* biçimbirimi. Bahsin sonunda ise bu iki biçimbirimden birini taşıyan leksik unsurunun bugünkü Türkçede teklik ifade ettiğini belirtmektedir.

İyelik kategorisini bildiğimiz tarzda (iyelik ekleri, iyelik ekleri + ilgi hâlindeki adıl, ilgi durumundaki adıl + eksiz sözcük, *-ki* eki almış ilgi durumundaki adıl, *-li* eki) anlatan yazar iyeliğin belirtili ad tamlaması (*babamın evi*) ve cümle yapısı yoluyla (*Bu oda benimdir*) ifade edilmesine de burada yer vermektedir.

Bu bölümde nispeten geniş bir alt başlıkta *-si* iyelik ekinin işlevleri, özellikle Hint-Avrupa dillerine yabancı gelen işlevleri üzerinde durulmaktadır. Böylece Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenenler için zor bir konu gayet güzel bir şekilde açıklanmaktadır. *-si* iyelik ekinin işlevlerini yazar iki düzeyde ele almaktadır: 1. Öbeklerde gösterici (deiktik) işlevi şu tip ifadelerde görülmektedir: a) *Fiyat-ı 1000 lira*, b) *Eski-si gibi*, c) *Kısaca-sı*, d) *Pazar-lar-ı* gibi örneklerde; 2. Dilbilgisi düzeyindeki artgönderim (anaforik) işlevi: a) *Kızlarımdan hangi-si*, b) *Niçin geç kaldın? Hikaye-si uzun*. c) *Odadan çıkarken kapı-sı-nı kapat* tarzındaki örneklerle açıklanmıştır.

Ad durumları konusunda Čaušević ad durumlarını sekiz gruba ayırmaktadır: 1. “Causus absolutus” (yalın durumu), 2. Genitiv (ilgi durumu), 3. Dativ (yaklaşma durumu), 4. Akuzativ (belirtme durumu), 5. Lokativ (bulunma durumu), 6. Ablativ (çıkma/ayırma durumu), 7. Instrumental (araç durumu), 8. Relativ-ekvativ (eşitlik durumu).

Burada yazar, bazı Türkologlar tarafından instrumental (araç durumu) ile relativ-ekvativ’in (eşitlik durumu), **sadece çekim eki** işlevini gören eklerle yapılmadığından, ad durumlarından sayılmadıklarını hatırlatmaktadır. Čaušević’e göre bir tarafta “postpozisyon” işlevini (*babam ile*), öbür tarafta çekim eki işlevini (*tren-le*) gören *ile* “postpozisyon”uyla kurulan araç durumu; bir tarafta yapım eki (*çekme-ce*), öbür tarafta çekim eki (*polis-çe*) işlevini gören *-ce/-ca/-çe/-ça* ekiyle yapılan eşitlik durumu, cümle içinde durum işlevini üstlenmektedir. Buna istinaden Čaušević bu iki ad durumunu “ikincil” (“sekundarni”) adlandırıp ad durumları kategorisinde bir alt sınıf olarak görmektedir.

Ad durumlarından ilk ele alınan yalın durumunun nitelendirilmesinde Čaušević, bu durumun cümle içinde üstlendiği farklı işlevlerden hareket etmektedir. Genellikle “nominativ” adıyla adlandırılan yalın durumunun işlevleri, Čaušević’e göre, sadece “cümle içinde özne” işleviyle sınırlanmış değildir. Dolayısıyla kendi kitabında yalın durumu için “nominativ” değil “casus absolutus” adını tercih etmektedir. Yalın durumunun işlevlerini Čaušević iki düzeyde değerlendirmektedir: 1. İşlevsel-semantik düzeyde; a) Özne olarak, b) *imek* eyleminin tamamlayıcısı olarak (*Su yok*), c) Çağrı-seslendirmede (*Garson!*), d) “Postpozisyon”la kurulan sözcük gruplarında (*buz gibi*), e) Belirteçlerde (*geçen yıl*), f) Birleşik eylemlerde (*doktor olmak*), g) çeşitli ad öbeklerinde belirleyen konumunda olan sözcükte (*altın saat, yatak odası*) olmak üzere sekiz işlevini belirlemektedir. 2. Biçimbilimsel-anlamsal düzeyde yalın durumu nesne işlevini üstlenmektedir (*Orhan mektup yazıyor*). Nesne görevinde olan yalın durumdaki sözcüklerin işlevi “Akuzativ” (belirtme durumu) alt başlığında genişçe işlenmektedir. Burada da belirtme durumu ekini alan sözcüklerle yalın durumda nesne görevindeki sözcükler arasında olan farklar açık bir şekilde gösterilmektedir.

“Ad öbekleri” konusunda da Čaušević’in dilbilgisinde, diğer dilbilgilerine göre yeni bir yaklaşım görmekteyiz. Ad öbeğini, “biri belirlenen (“nükleus”, “yönetici”), öbür(ler)i belirleyen (“determiner”) konumunda olmak üzere iki ya da daha fazla addan oluşan sözcük grubu” tarzında tanımlayan yazar, Türkçede bir sözcük grubunda belirleyen(ler)in belirlenen önünde yer al-

dığını, bunun da Türkçenin vazgeçilmez kuralı olduğunu hatırlatmaktadır. Bu kural doğrultusunda yazar belirleyenleri iki grupta toplamaktadır: A. Yalın durumdaki belirleyenler, B. Diğer ad durumlarındaki belirleyenler.

Yalın durumdaki belirleyenleri şöyle sınıflandırmaktadır: 1. Sıfat tarzında olanlar: a) Sıfatlar (*Kırmızı gül, Akıllı çocuk*), b) Ortaçlar (*Geçmiş yıl*), c) Ad-eylemler (*Okuduğum kitap, Konuşacağınız adam*), d) Sayılar (*İki ev*), e) Adıllar (*Bu ev*), 2. Ad tarzında olanlar, a) Geleneksel olarak takısız ad tamlaması denilen öbekler (*Demir kapı*), b) Cins belirleyen adlar (*Kız öğrenci*), c) Meslek ve akrabalık belirleyen adlar (*Doktor Sedat, Kardeşim Ayşe*), d) Miktar belirleyen adlar (*Bir kilo armut*), e) Renk ve benzerlik belirleyen adlar (*Bal rengi kumaş, Melek çocuk*), f) Mekan belirleyen adlar (*Ön kapı*), g) Bunların dışındaki örnekler (*Halk ekmek, Komşu ülke*).

Diğer ad durumlarındaki belirleyenler şöyle bir tasnifte gösterilmiştir: a) Yaklaşma durumunda olanlar (*Oğluma mektup*), b) Belirtme durumunda olanlar (*Hastayı muayene*), c) Bulunma durumunda olanlar (*Ayşe isminde kız*), d) Çıkma/ayırılma durumunda olanlar (*Fırsattan istifade*), e) Araç durumunda olanlar (*Komşusunu öldürmekle suçlanan*), f) İlgi durumunda olanlar (*babamın evi*).

Yazarın konuya bu şekilde yaklaşması belirtili ile belirtisiz ad tamlamaları kavramlarına tam bir açıklık getirmektedir. En az iki addan oluşan ad tamlamasının ikinci ögesi (iyelik eki taşıyan, tamlanan) **belirlenen** konumunda olup, birinci ögesi ise (belirtili isim tamlamasında ilgi durumu ekini alan, belirtisiz ad tamlamasında yalın durumda olan, tamlayan) **belirleyen** konumundadır.

Sıfatlar konusunda yazar sıfatları bildiğimiz tarzda tanıttıktan sonra sıfat öbeklerinin incelemesine koyulmaktadır. *Ailesine bağlı, başından yaralı* gibi öbeklerde, Čaušević'e göre, öbeğin ikinci ögesi (*bağlı, yaralı*) **belirlenen** konumunda, birinci ögesi ise (*ailesine, başından*) **belirleyen** konumundadır. Bunun temelinde, derin yapısında bir ad cümlesi olan *boyu uzun genç* tipinde yapıyı (> *Gencin boyu uzundur*) yazar şu şekilde açıklamaktadır: Belirlenen konumunda olan *genç* ögesi *boyu uzun* sıfat öbeğiyle belirlenmektedir. Belirleyen konumundaki *boyu uzun* öbeğinde ise ikinci öge olan *uzun* sıfatı birinci öge ile (3.t.ş. iyelik ekini taşıyan *boy+u* adıyla) belirlenmiştir.

Čaušević'in dilbilgisinde adılar bahsinde *bu, şu, o* işaret adılarının cümle yapısı düzeyindeki işlevlerine genişçe yer ayrıldığını belirtmek

gerekir. *Bu* adılının metinde/konuşmada **artgönderim** (anafora - daha önce söylenenlere işaret etme) **işlevi** (*Seninle görüşmeye geleceğim. Bunu babamdan duydum. ← bu*), *şu* adılının ise metinde/konuşmada **öngönderim** (katafora - adıldan sonra gelecek ifadeye işaret etme) **işlevi** (*Şöylesine bir vurdu ki yere düşüverdi. şu →*) etraflı bir surette işlenmiştir. Ayrıca da bu işlevleri “sınırlı bir biçimde” üstlenen *o* adılına bu konu çerçevesinde yer verilmiştir. (*Geldi mi gelmedi mi anlayamadım. Sen bana onu söyle*).

Kitabın ikinci bölümünde en hacimli konu olan eylemle ilgili kısımda kanaatimizce şu noktalar dikkate değerdir:

İmek yardımcı eylemi alt başlıkta *var* ile *yok* sözcükleri işlenmektedir. Aslında *İmek* eyleminin köküyle ilgili olmayan *var* ile *yok* sözcüklerinin bu bahiste ele alınmasının gerekçelerini yazar şöyle açıklamaktadır: a) Bu sözcüklerin anlam tamamlayıcı isimdir; (*Su yok*), b) *Olmak* eyleminin işlevlerini tamamlıyorlar; c) Var olma/var olmama niteliğini ifade ediyorlar. Yazara göre, *imek/var/yok* unsurlarının ortak olan bu özellikleri aynı kategoriye ait olduklarını göstermektedir.

Eylem çekimini ele aldığı bölümde Čaušević tam şimdii ifade eden biçime (*-makta olmak*) ve yakın gelecek ifade eden *-mak üzere* yapısına yer vermektedir. Bu biçimlerin yapısının diğer eylem zamanlarından farklı olduğu bilinmektedir. Ancak, yazara göre, bu biçimler cümle içinde yüklem işlevini üstlenip zaman kategorisini ifade etmekte, dolayısıyla zamanlar arasında yer almaktadırlar. Čaušević, “eylem zamanları sisteminin kenarındaki biçimler” adlandırmasıyla *-makta olmak* ile *-mak üzere* şekilleri için orijinal bir çözüm ortaya koymaktadır.

Çekimsiz eylem biçimleri ana başlık altında 1. Ortaçlar, 2. a) Eylem adları (*-mak/-mek- -ma/-me, -maklık/-meklik, -(y)iş*), b) Ad-eylemler (*-dik ile -(y)acak*), 3. Ulaçlar ele alınmaktadır.

Ortaçları Čaušević iki ayrı alt başlıkta işlemektedir: a) Ad işlevinde ortaç, b) Sıfat işlevinde ortaç. Bahsin birinci kısmında çokluk eki, iyelik ekleri, durum eklerini alan, dolayısıyla ad niteliğini kazanan ortaçtan bahsetmektedir (*içecek-ler, gelir-im, geçmiş-te*). İkinci kısmında, yabancılar tarafından kalem alınmış bazı çalışmalarda “bağımlı ilinti cümlesi” olarak değerlendirilen yapıları özenle işlemektedir. *Dün hastalanan dostum, eşi dün hastalanan dostum* tipindeki yapılarda, Čaušević’e göre, bu yapının “yönetici” ögesi (*dostum*) **belirlenen** konumundadır, onun önünde yer alan ortaç yapısı (“partisip konstruksiyonu”) ise (*dün hastalanan, eşi dün hastalanan*) **belirleyendir**. Belirleyen konumunda olan ortaç yapısı için Čaušević “ardındaki

sözcüğü belirleyen bir çeşit birleşik sıfat öbeği” tanımını kullanmaktadır.

(Benim) *Getirdiğim kitap* tipindeki ad-eylem yapısı da cümle yapısı bakımından ortaç yapısının aynı özelliklerine sahip olduğundan yukarıdaki şekilde açıklanmaktadır. Bu tip yapılarda ad-eylem (*getirdiğim*) belirleyen konumunda olup ardındaki ögeyi (*kitap* sözcüğünü) belirlemektedir.

Bu dilbilgisinin getirdiği yeniliklerden birini ulaç bahsinde görmekteyiz. Ulaç işlevindeki biçimlerin yapısını esas alan Čaušević “gerund”lar (ulaçlar) ile “kvazigerund”lar (ulacımsı biçimler) olmak üzere iki sınıflandırma yapmaktadır. “Gerund”lar eylemkökü ya da tabanına getirilin ekle yapılıdır, kişi ve durum eklerini almazlar. Dolayısıyla Čaušević’in sınıflandırmasında birinci grupta *-(y)ip, -(y)a, ,(y)arak, -madan, -(y)alı, -(y)ınca, iken* biçimleri yer almaktadır. Buna karşın *-ma+dan önce/ev(v)el, -maz+dan önce/ev(v)el, mak+sız+ın, -casına, -r... -maz, -dik+ta, -dik-ça, -dik+tan sonra* biçimleri yukarıda sayılan ölçütlere uymadıklarından, “gerund”lardan farklı olup “kvazigerund” sınıfını oluşturmaktadır.

Ulaçların bu yeni sınıflandırmasıyla bu konudaki düzensizlik, bizce, aşılmış olmaktadır.

“Sentaks (Cümle)” bölümünde (s. 449-521) Türkçenin cümle çeşitleri incelenmektedir. Cümlenin içerdiği çekimli eylemlerin (yargıların) sayısını ölçüt alan yazar Türkçe cümlelerini 1. Basit cümleler (tek yüklemi olanlar), 2. Birleşik cümleler (en az iki yüklemi olanlar) olmak üzere iki gruba ayırmaktadır.

Basit cümleleri açıklamasına geçmeden önce cümle öğeleri (yüklem, özne, belirtili ve belirtisiz nesne, zarf) düz cümle ile devrik cümle, özne-yüklem uyumu konuları ele alınmaktadır.

Yazar basit cümleleri, içerdikleri öğelere göre a) Çift öğeli cümleler (yüklem + özne) ile b) Tek öğeli cümleler (yüklem) olarak sınıflandırmaktadır. Birinci tip cümlede özne, gizli veya belirtilmemiş de olsa, bilinmektedir. (*Çocuk ağlıyor. Okuyorum. Seni seviyorum. Pasaport kaybedildi.*). İkinci tip cümlenin özelliği ise öznenin bulunmaması, dolayısıyla kişisiz olmasıdır. Örnekler şöyle verilmektedir: *Amerika gibi bir ülkede sıkıntı çekilir mi? Çok çalışmalı. Buna da dikkat etmek gerektir.*

Bunun ardından Čaušević, soru ve emir ifade eden cümleler; çağrışeslendirme cümleleri, olumlu/olumsuz cümleler olmak üzere anlamlarına göre cümle çeşitleri incelemektedir.

3.2. Birleşik cümleleri kendi içinde dört grupta sınıflandırılmaktadır:

a) Sıralı cümleler: Çeşitli örnekleri üzerinde durulduktan sonra, yapısında emir cümlesini (*Beni artık rahat bırakırsın istiyorum.*) ve soru cümlesini (*Güneş battı mı yatar.*) taşıyan birleşik cümleler, bunların yanında *değil* ile kurulan sıralı cümleler ayrı alt başlıklarda işlenmektedir. Burada düz anlatım üzerinde fazlaca durulmakta, *demek* eylemiyle kurulan düz anlatım, diğer eylemlerle kurulan düz anlatım, düz anlatımın diğer ifade yolları konuları çerçevesinde ele alınmaktadır.

b) Bağlayıcıyla kurulan birleşik cümleleri yazar 1) Bağımsız birleşik cümleler ve 2) Bağımlı birleşik cümleler olarak ayırmaktadır.

Birinci grupta *ve, de/da, hem... hem (de), ne... ne(de)* bağlayıcılarla kurulan ulama cümleleri; *am(m)a, fakat/lâkin), ancak/yalnız de/da, halbuki, oysa/oysaki, gelgelelim, yoksa, meğer(se), meğerki* bağlayıcılarıyla kurulan karşıtlama cümleleri; *ya/veya/yahut/veyahut, ya...ya(da), yoksa, gerek... gerek/ister... ister, bazan... bazan/bazı... bazı, gâh... gâh/kâh... kâh, kimi... kimi* bağlayıcılarıyla kurulan ayıtlama cümleleri incelenmektedir.

İkinci grupta ise cümlecikler arasında bağımlılık ifade eden *çünkü, mademki, zîrâ, gerçi, nitekim ve nasıl ki, öyle ki, sanki, ne zamanki* bağlayıcılarla kurulan cümleler tek tek işlenmektedir. Burada *ki* bağlayıcı ile, ayrıca *diye* ve *derken* ile kurulan cümleler geniş biçimde işlenmektedir.

c) Şart ekiyle kurulan cümleler: Bu bölümde ilk ele alınan şart cümlelerini yazar “gerçekleşmesi mümkün olan şart” (*Yalan söylüyorsan döverim*) ile “gerçekleşmesi mümkün olmayan şart” (*Param olsa bir elbise alırım. İş bulmasaydın ne yapardın?*) içeren cümlelere ayırmaktadır.

d) Ortaçla *gibi* sonçekim ilgeciyle kurulan cümleleri yazar “bağımlılığı biçimbilimsel-sözdizimsel düzeyde ifade edilen cümleler” olarak nitelendirmektedir. (*Genç kadını asırlardır görmemiş gibi özlüyordu.*)

Kitabın sonunda Temel Gramer Terimleri (Türkçe ve Hırvatça çevirisinde) (s. 521-525), eylem çekimi cetveli (s. 526), sonunda taranan eserler dahil olmak üzere Kaynaklar (s. 527-530), Kısaltmalar ve Dizin (s. 531-541) yer almaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki yazar her konunun başında ilgili dilbilgisel kategori için genel bilgiler vermekte, özlü bir şekilde kendi ana diliyle karşılaştırmaktadır. Şüphesiz ki bu yaklaşım ayrı bir emek istemekte, verilen bilgiler ise dilbilgisi kitabının değerini bir kat daha artırmaktadır. Dilbilgisel kategorilerin tasniflerinin incelikli yapılmış etkisini bırakıyor. Bunlardan dolayı yazarı ayrıca tebrik ediyoruz. Yazının sonunda belirtelim ki Čaušević,

işlediği her konu ile ilgili - gerek duyduğu durumlarda - çerçeve içinde verilen notlarla okuyucunun dikkatini çekmektedir.

Burada, kitabın mahiyetine katkı sağlayacağını düşünerek yazarı hakkında kısa bir bilgi vermek istiyoruz. Prof. Dr. Ekrem Čaušević lisans, yüksek lisans ve doktora çalışmasını Bosna-Hersek Sarayevu Üniversitesinde tamamlayıp aynı üniversitenin Felsefe Fakültesi Doğu Dilleri Anabilim Dalı Türkoloji Bölümünde öğretim görevlisi olarak çalışmıştır. İstanbul Edebiyat Fakültesinde ihtisas görmüş, Humboldt Vakfı'ndan yararlanarak Almanya'da Göttingen Üniversitesinde de bir yıl geçirmiştir. Dr. Čaušević hâlen Hırvatistan'da Zagreb Üniversitesi'nde Türk dili dersini vermektedir.

Bu yazıda *Türk Dili Grameri*'nin dikkate değer yenilikler getirdiğini, Türk dilinin biçim ve cümle yapısı ile ilgili yeni tesbitler ortaya koyduğunu göstermeye çalıştık. Şüphe yok ki böyle bir gramer kitabı yıllarca süren yoğun çalışmaların, büyük ciddiyetle yapılan araştırmaların sonucudur. Bilim dünyasına *Çağdaş Türk Dili Gramerini* kazandıran yazarı tebrik ederiz, çalışmalarını başarıyla devam ettirmesini dileriz.

Kerima Filan